

екології та природних ресурсів, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volandm.gov.ua/index.php?option=com_k2&view=intem&id=7629

8. **Ринкові механізми у сфері природокористування** (концепція модернізації) / [В.С. Кравців, Ю.І. Стадницький, П.В. Жук та ін.; за редакцією В.С. Кравціва] НАН України. Ін-т. регіональних досліджень. Львів, 2010.- 119с.

Рецензент: д.е.н., професор Кравців С.В.

УДК: 504.062 (477)

О. Ф. РИЖКОВ
К. М. ФЕДИНА

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Визначено основні пріоритетні напрями еколого–безпечного природокористування. Проаналізовано еколого–економічне середовище та запропоновано напрямки реалізації екологобезпечного природокористування.

Determined the main priorities of ecology - environmental safety. Analyzed the ecological - economic environment and suggests areas of ecologically nature.

Ключові слова: екологобезпечне природоко-ристування, сировинний характер економіки, «зелена економіка».

Рівність трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної) є одним із принципів, на яких базується національна екологічна політика, яка повинна орієнтуватися на складові концепції сталого розвитку, міжнародних і регіональних програм.

Загострення і все більше поглиблення екологічних проблем, стрімке зменшення природно–ресурсного потенціалу

©Рижков О.Ф. – пошуковець Національного університету водного господарства та природокористування;

© Федина К.М. – аспірант Національного університету водного господарства та природокористування

продовжується, враховуючи той факт, що спостерігається спад промислового виробництва за останні роки [1]. Україна здебільшого постачає сировину розвиненим країнам чим підтверджує свій сировинний характер економіки, висока ресурсно-сировинна місткість виробництва, застаріле а подекуди вже морально зношене обладнання потребує пошуку ефективних шляхів і негайного вирішення цієї проблеми, чим і зумовлює **актуальність** проблеми екологізації економіки, запровадження альтернативних шляхів вирішення даної проблематики.

Дослідженням проблеми екологобезпечного природокористування приділяється значна увага, що відображена у працях таких відомих вчених, як С.І. Дорогунцов та І.К. Бистряков [2], для яких екологія є базовою основою сталого розвитку економіки. М.А. Хвесик та Л.М. Горбач у своїх дослідженнях приділяють увагу підходам щодо вдосконалення економічного механізму регулювання природокористування та охорони навколишнього природного середовища [3]. Б.М. Данилишин обґрунтовує роль і місце екологічної політики держави в системі її соціально-економічного розвитку [4]. Однак, питання розвитку екологізації природокористування потребують подальших досліджень.

Метою є запровадження та реалізація принципів раціонального природокористування та мінімізація негативного впливу на екологічні об'єкти при здійсненні антропогенної діяльності.

Економічний розвиток України протягом багатьох років супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів. Такий розвиток подій в першу чергу завдає збитків у геологічній системі у вигляді дедалі зростаючого обсягу видобування природних ресурсів та забруднення середовища. По друге, наявність застарілих технологічних процесів, які споживаючи значні обсяги ресурсів ведуть до зниження економічної ефективності, що призводить до неприродної перевитрати ресурсів для функціонування економіки.

Сучасний тип еколого-економічного розвитку економіки можна визначити як техногенний тип економічного розвитку. Характерними рисами техногенного типу розвитку є швидке використання невідновлюваних видів природних ресурсів

(насамперед, корисних копалин) і надмірне використання відновлюваних ресурсів (ґрунтів, лісів та ін.) зі швидкістю, яка перевищує можливості їхнього відновлення. При цьому завдається значна економічна шкода, а саме: деградація природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища внаслідок людської діяльності [5].

Згідно показників динаміки техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, екологічна ситуація залишається досить складною. Це підтверджує 102 позиція України серед 132 країн світу у 2012 році в міжнародному рейтингу екологічних досягнень (Environmental performance Index), розрахованому фахівцями Єльського університету (США) за 22-ма показниками, що характеризують дієвість державної політики держав щодо збереження екосистем. Загалом екологічно чистою в Україні вважається лише 6 % її території [6].

Щорічно в атмосферу потрапляє більше 6 млн. т забруднюючих речовин, 62 % з них припадає на стаціонарні джерела забруднення промислових підприємств. Щільність викидів від стаціонарних джерел забруднення в середньому у розрахунку на 1 кв. км території України складає 6,8 т небезпечних речовин, а на одну особу – 90,1 кг. Розвиток на основі застарілих нераціональних природо- енерго- та ресурсномістких технологій сприяє поширенню екологодеструктивних процесів. Невирішеним та загрозливим для навколишнього середовища є процес накопичення відходів, у тому числі промислового характеру, адже кількість яких станом на 2011 р. перевищує 17 тис. т. [7].

Як наслідок, зростає небезпека виникнення техногенних аварій та екологічних катастроф, через збільшення навантаження на довкілля, що пов'язане з нераціональним здійсненням економічної діяльності, низьким рівнем інноваційної та інвестиційної політики суб'єктів господарювання також система запровадження природоохоронних заходів і модернізація виробництва потребує значних капіталовкладень.

Для істотного зниження антропогенного і техногенного навантаження на навколишнє середовище необхідно докорінно змінити діючу практику господарювання, запровадити концепцію сталого розвитку, відмовитися від

«нульової» вартості природних ресурсів, що і створить фінансові передумови для збалансованості соціально-економічного розвитку.

На рівні держави створені спеціальні природоохоронні органи та сформована нормативна-правова база, а саме сформована концепція Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року. Урядом прийнято Національний план дій з охорони навколишнього середовища на 2011-2015 роки, направлений на реалізацію Стратегії державної екологічної політики України. Податковим кодексом України введено нові ставки екологічного податку. Проте такі кроки з боку держави не дають очікуваного результату, про що свідчить рейтинг України щодо екологічних досягнень.

Проблему такого характеру потрібно вирішувати на всіх рівнях і в всіх сферах економіки, адже тільки при комплексному підході можливі зміни. Потрібно активізувати діяльність держави в екологічній сфері, тобто повна переорієнтація та перехід до якісно нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку з врахуванням не тільки обмеженості природно-ресурсного потенціалу, а й можливості збереження та відтворення навколишнього середовища. Така модель є основою концепції сталого розвитку, визнаною світовою спільнотою домінантою XXI століття.

Термін «сталій розвиток» офіційно був прийнятий на Всесвітній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, що проходила в Ріо – де – Жанейро в 1992 році. Це стало результатом багаторічної науково – аналітичної та політичної роботи зі з'ясування, узгодження, формування та прийняття широким загалом нових концептуальних ідей. Світове співтовариство пройшло шлях від загального критичного осмислення взаємовідносин між людьми і природою до науково обґрунтованих політичних рішень на найвищому рівні міжнародної взаємодії, що стосується можливих спільних дій у різних секторах суспільного життя і на різних рівнях управління: від найвищих щаблів державної влади до місцевого самоврядування, партнерства між громадськими об'єднаннями, бізнесом та місцевою владою [8].

Критерієм сталого розвитку суспільства має стати не поточний приріст обсягів виробництва, а потенціал його

зростання в умовах збереження і переходу до прискореного поліпшення якісних показників навколишнього природного середовища, що є підґрунтям екологізації економіки.

Центральне місце в понятті сталого розвитку займає проблема обліку довготривалих екологічних наслідків економічних рішень, які приймаються сьогодні. Необхідна мінімізація негативних екологічних наслідків для наступних поколінь. Неможливо жити за рахунок своїх дітей і онуків, неможливо витрачати природні ресурси лише для себе. Отже, проблема екологічних обмежень, компромісу між поточним і майбутнім споживанням має стати основною при розробці соціально економічної стратегії розвитку на тривалу перспективу для будь-якої країни.

Україна, враховуючи досвід провідних країн світу, має активізувати свої дії щодо переходу на засади сталого розвитку. Спроможність економіки знайти адекватний баланс між отриманням прибутку, збереженням довкілля та соціальною справедливістю буде одним із вирішальних чинників до успішного переходу до сталого розвитку. Необхідна повна переорієнтація на користь високотехнологічних, безвідходних, ресурсозберігаючих видів економічної діяльності, як це відбувається в усіх високорозвинених країнах світу.

У контексті переходу до сталого розвитку в Україні здійснено кілька спроб розробити відповідну Концепцію. Зокрема, два проекти Концепції у 1997 та 2006 роках розробляли фахівці НАН України, але вони так і не були затверджені. Таким чином, в Україні немає документів державного рівня стосовно практичної реалізації ідей та принципів сталого розвитку, зокрема Концепції та Національної стратегії сталого розвитку і відповідного Національного плану дій.

Постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 року №997 з метою сприяння органам виконавчої влади в діяльності, що пов'язана із забезпеченням сталого розвитку національної економіки, створено Національну раду із сталого розвитку України. Рішенням засідання цієї ради від 2 листопада 2009 року рекомендовано заінтересованим органам виконавчої влади, НАН України та громадським організаціям подати на розгляд Уряду в установленому порядку узгоджений

проект зазначеної Концепції з проектом відповідного акта про її схвалення, передбачивши в проекті акта завдання щодо розроблення проекту Стратегії сталого розвитку України.

Провідну роль у механізмі екологізації повинна відігравати державна політика, яка визначає умови раціонального використання природних ресурсів, поліпшення якості навколишнього середовища, створює інституціональне забезпечення екологізації суспільного виробництва. Зокрема, «Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року», затвердженими Законом України від 21 грудня 2010 року М2818-УІ, передбачено:

- розроблення та впровадження нормативно-правового забезпечення обов'язковості інтеграції екологічної політики до інших документів, що містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку до 2012 року;

- розвиток у рамках процесу «Довкілля для України» партнерства між секторами суспільства для залучення до планування і реалізації природоохоронної політики усіх зацікавлених сторін;

- впровадження систем екологічного управління та підготовка державних цільових програм, що передбачають технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;

- розроблення і введення до 2015 року системи стимулів для суб'єктів господарювання, що впроваджують систему екологічного управління, принципи корпоративної соціальної відповідальності, застосовують екологічний аудит, сертифікацію виробництва продукції, її якості згідно з міжнародними природоохоронними стандартами, поліпшують екологічні характеристики продукції відповідно до встановлених міжнародних екологічних стандартів;

- схвалення у 2012 році Концепції впровадження в Україні більш чистого виробництва й затвердження до 2015 року відповідної стратегії та національного плану дій;

- розроблення до 2015 року методології оцінки ступеня екологічного ризику, зумовленого виробничою діяльністю екологічно небезпечних об'єктів;

- створення до 2015 року економічних умов для розвитку інфраструктури, екологічно чистих видів транспорту, зокрема громадського, збільшення до 2020 року частки громадського транспорту в загальній інфраструктурі на 25%;

- підвищення вимог до забезпечення екологічної безпеки та надійності трубопровідного транспорту;

- перегляд нормативно-правової бази з метою забезпечення природоохоронних вимог, зокрема щодо енергота ресурсозбереження, у процесі промислового та житлового проектування, будівництва, реконструкції та демонтажу споруд;

- підвищення енерго- та ресурсозбереження в багатоквартирних будинках;

- створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства та досягнення у 2020 році двократного збільшення площ їх використання до базового рівня.

Отже, пріоритетним завданням для екологізації економіки України є:

- екологічна модернізація і реструктуризація виробничого сектору економіки, що виражається у зниженні попиту на екологічно шкідливу продукцію екологічно брудних підприємств, за рахунок модернізації виробничого сектору підприємства;

- розробка і впровадження природоохоронних технологій, повторного використання ресурсів, у разі забруднення повне їх відтворення;

- сприянні розвитку новітніх науково – дослідних проектів, що дозволять більш ощадливо використовувати природні ресурси, також виробництво нових видів продукції і послуг;

- зниження екологічних ризиків і з ними пов'язаних витрат на виробничих підприємствах шляхом внесення змін в організаційну структуру, а саме введення підрозділу екологічного менеджменту та екологічного аудиту;

- запровадження екологічного контролю з боку органів державної влади до вимог сучасного законодавства та нормативів, запровадження незалежного екологічного аудиту, що в свою чергу призведе до інноваційної активності підприємств.

Під час розроблення програм наукового та інноваційного розвитку необхідно враховувати потребу в раціоналізації та оптимізації природокористування, зокрема технологічного переоснащення виробництва шляхом:

- енергозбереження, розвитку відновлюваних та альтернативних джерел енергії, а також збільшення обсягу використання джерел енергії з низьким рівнем викидів двоокису вуглецю;

- ресурсозбереження, зменшення питомого споживання земельних ресурсів, води, деревини, мінеральних та органічних речовин природного походження на одиницю виробленої продукції, забезпечення якіснішого та комплексного їх перероблення, а також використання відходів як сировини, їх повнішої переробки для виробництва продукції і товарів широкого вжитку;

- удосконалення технологій очищення атмосферного повітря, водних об'єктів, мінімізації утворення відходів;

- розроблення нових нормативів якості навколишнього природного середовища, нормативів безпеки використання природних ресурсів, граничних нормативів впливу на навколишнє природне середовище, стандартів екологічної безпеки тощо;

- розвитку технологій промислового та сільськогосподарського виробництва, що унеможливають або зменшують обсяг використання екологічно небезпечних хімічних речовин та їхніх сполук;

- виконання регіональних програм соціально-економічного розвитку та схем територіального й місцевого планування з дотриманням принципів сталого розвитку та розвитку екомережі.

Отже, потрібна переорієнтація шляхом виконання пріоритетних завдань, для можливості переходу України до «зеленої економіки», яка в свою чергу включає реалізацію державних програм в такі галузі економіки як енергетика, транспорт, будівництво, які є основними споживачами енергії та забруднювачами навколишнього середовища.

Визначення «зелена економіка» було запроваджено під егідою програми ООН по навколишньому середовищу, або ЮНЕП (United Nations Environment Programme – Організація Об'єднаних Націй з навколишнього середовища).

Було впроваджено проекти в різних напрямках Зеленої економіки, а саме:

- Перехід до поновлюваних джерел енергії, включаючи енергію вітру, сонця, геотермальну та біомасу.
- Розвиток сталого сільського господарства, у тому числі органічного виробництва.

Реалізація проектів щодо підвищення обізнаності з питань сталого споживання:

- «Екологічна сертифікація для туристичного бізнесу» (2010)
- «Зміна стилю споживання – глобальне завдання для кожного заради порятунку планети» (2010) [8].

Отже, структурне перетворення економіки потребує значних затрат, у тому числі і матеріальних. Тому до числа першочергових напрямків формування механізму екологізації економіки слід віднести: удосконалення системи екологічних нормативів, формування та розвиток економічного механізму стимулювання раціонального ресурсокористування та охорони оточуючого середовища і перегляд існуючої системи природоохоронної діяльності, перегляд системи екологічної відповідальності суб'єктів економічної діяльності

Необхідно зорієнтувати бізнес – структури на за напрямом екологізації свого виробництва, а саме формування екологічної відповідальності, шляхом підвищення штрафних санкцій, які б в свою чергу відповідали завданям збиткам НПС; для підприємств що виробляють екологічно – чисту продукцію надання податкових пільг, регулювання цін на ресурси; удосконалення та створення умов для втілення системи екологічного страхування; реабілітація навколишнього середовища шляхом будівництвом очисних споруд, утилізацією відходів тощо. Тобто, посилити відповідальність з одного боку, з іншого зацікавити бізнес-структури в екологічному природокористуванні.

Бібліографія

1. **Статистичний бюлетень про основні показники роботи промисловості України у 2010 р.** – Київ: 2010 – С. 142.

2. **Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України** / [Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С., Бистряков І.К. та ін.]; за ред. Б.М. Данилишина. - Київ, РВПС України, 2000. - 716 с.

3. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Кулаковський Ю.П. **Економіко-правове регулювання природокористування:** [монографія] / Хвесик М.А., Горбач Л.М., Кулаковський Ю.П. -К.:Кондор,2004.- 524с.

4. **Данилишин Б.М. Стратегічна екологічна оцінка управлінських рішень щодо формування та реалізації регіональної політики** / Б.М. Данилишин // Екологічний вісник. - 2007. - № 5. - С. 24-27.

5. **Пашенцев О. І.** Сучасний стан і методи управління екологічною безпекою Криму. Монографія. – Сімферополь, “Доля”, 2006.-256 с.

6. Environmental performance Index 2012. <http://epi.yale.edu/da>

7. **Статистичний щорічник за 2011 рік.**

8. Зелене дос'є. [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.dossier.org.ua/zelena-ekonomika-ta-staliy-rozvitok-proekti>

Рецензент: д.е.н., професор Гуменюк В.Я.

УДК 504.4.054

І. В. СВЕРДЛЮК
С. В. УС

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

В статті аналізується динаміка зміни обсягів водоспоживання і забруднення водних ресурсів України протягом 1990-2010 років галузями, які забруднюють водне середовище, а саме промисловістю, сільським та комунальним господарствами, а також вплив забруднених стічних вод на захворюваність населення країни.

In the article the dynamics of change of volumes of water consumption and contamination of water resources of Ukraine is analysed during 1990-2010 by industries which contaminate a water environment, namely by industry, rural and communal economies, and also influence of muddy flow waters on morbidity of population of country.

©Свердлюк І.В. - асистент Національного університету водного господарства та природокористування;

©Ус С.В. – здобувач Національного університету водного господарства та природокористування